

RADOMIR JURIĆ

CRKVA SV. PETRA U STARIGRADU-PAKLENICI¹

Radomir Jurić
Arheološki muzej
HR 23000 Zadar

UDK: 726.5(497.5 Starigrad)"12/19"
904:726.8(497.5 Starigrad)"12/19"
Pregledni članak
Ur.: 2003-12-19

U članku se iznose najznačajniji rezultati istraživanja crkve sv. Petra i njezina okoliša u Starigradu-Paklenici, koja su provedena 1999.

Utvrđeno je postojanje srednjovjekovne i kasnosrednjovjekovne faze crkve. U cijelosti je istraženo 49 grobova. Pronađeno je više od 200 predmeta koji se datiraju od 13. do 19. st. Najviše je to nakit i novac.

Kvalitetom materijala i izrade izdvaja se 10 trojagodnih naušnica.

Sa šireg područja današnjeg Starigrada-Paklenice poznato je više arheoloških nalazišta od prapovijesti do novog vijeka. Rijetka su od njih iskapana.²

U prigodi 45. obljetnice Nacionalnog parka "Paklenica" upozorili smo na potrebu rekognosciranja i arheoloških istraživanja na tom području.³ Uprava

¹ Ovdje se donosi tekst referata koji sam 2000. održao na Znanstvenom skupu Hrvatskoga arheološkoga društva u Rijeci. Čast mi je da ga mogu tiskati u *Senjskom zborniku*, koji je posvećen nedavno preminulom prof. Anti Glavičiću, neumornom istraživaču Senja, Velebita i velebitskog Podgorja. To činim s osobitom radošću, jer visoko cijenim njegove stručne i znanstvene prinose hrvatskoj arheologiji i hrvatskoj povijesnoj znanosti, ali i poradi dugih prijateljskih veza.

² Primjerice 1908. istraživao je rimski *Argyruntum* (M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, 1909, 13-113.) Koncem 1939. i početkom 1940. istraživala se je crkva sv. Petra, a u novije vrijeme provedena su sondažna ispitivanja u Vaganačkoj pećini kod Velikog Vaganca (S. FORENBACHER – P. VRANJICAN, 1985) i manja podmorska istraživanja. Usp. R. JURIĆ, 2003, 153-165 i tamo navedena relevantna literatura.

³ R. JURIĆ, 1994, 252.

Nacionalnog parka i mjerodavne općinske službe u Starigradu za to su pokazali zanimanje, pa su već pomogli za podzemnih arheoloških istraživanja u blizini Starigrada i zaštitnih istraživanja u crkvi sv. Petra i oko nje.⁴

Navedena crkva nalazi se između Starigrada i Selina, pred ulazom u Veliku Paklenicu, nekoliko desetaka metara sjeverno od jadranske turističke ceste.

Uoči II. svjetskog rata crkvu i njezin bliži okoliš iskapao je tadanji župnik Starigrada i Selina don Ante Adžija.

O rezultatima tih istraživanja izvijestile su, s fotografijom, zagrebačke *Novosti* 4. siječnja 1940. s naslovom "U Starigradu pod Velebitom otkrivena strohrvatska crkva". U podnaslovu je istaknuto da ornamentika i natpis potvrđuju podrijetlo crkve. Nepotpisani novinar je iz Šibenika izvijestio sljedeće:

"Crkva sv. Petra na Paklenici u Starigradu pod Velebitom, utvrđena je kao staro-hrvatska građevina, pred više od hiljadu godina. Neumorni istraživač ovog kraja don Ante Adžija dao je sada odstraniti žbuku sa crkve, pa je po ornamentici i po natpisu potvrđeno porijeklo crkve.

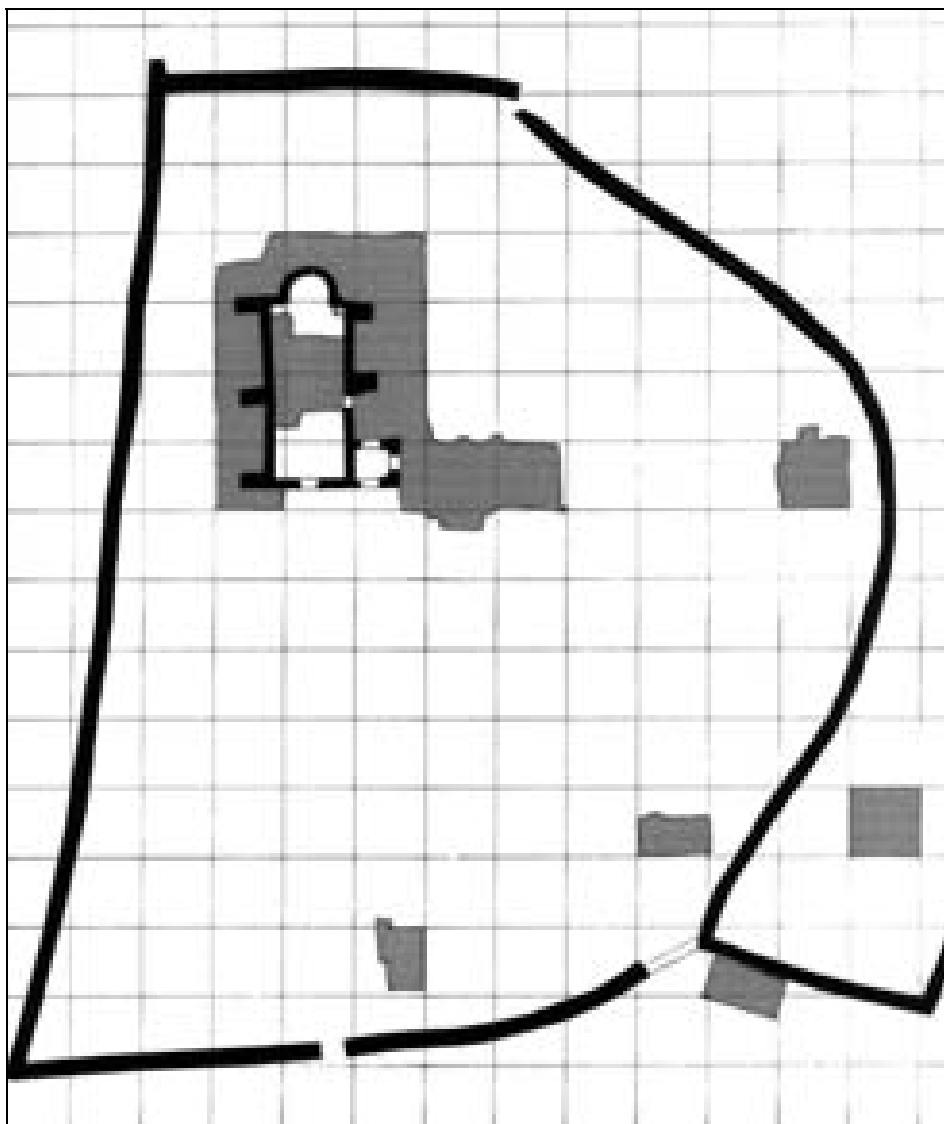
Crkva sv. Petra građena je u dvije epohe, jedna je iz prastarog doba, a druga koje stoljeće kasnije, kad je crkva bila dograđivana. U starom dijelu crkve opažaju se lukovi na sjevernom i podnevnom zidu. Na otkrivenim vratima nadjen je natpis na latinskom jeziku. Po fragmentu se dade razabrati da je crkva sagradjena od neke dobrotvorke, koja se bila zavjetovala, kao što je to slučaj izgradnje raznih crkava i kapelica u staro-hrvatsko doba.

Oko crkve su grobovi iz onoga doba, sluti se, da i grobovi kriju neke natpise i predmete, koji bi bili vrlo važni za upoznavanje naše povijesti onoga doba. Nešto je pomogla Banovina, a don Ante Adžija se je obratio na naše iseljenike u Americi iz onih krajeva, da priložima podupru daljnja istraživanja. Bilo bi potrebno da se ova plemenita akcija, istraživanja staro-hrvatske povijesti potpomogne, u prvom redu da ovi korisni idealisti ne klonu duhom, a onda, da u tragu naše narodne povijesti bolje upoznamo izvore naše snage."

Pronađeni ulomci crkvenog pokućstva i drugi nalazi bili su izloženi u župnoj kući u Starigradu. Na žalost, u II. svjetskom ratu kuća je zapaljena, a župnik ubijen,⁵ pa se tako nisu sačuvali niti nalazi niti dokumentacija o tim iskopavanjima.

⁴ Istraživanja je vodio S. Gluščević, voditelj Odjela za podzemnu arheologiju Arheološkoga muzeja u Zadru.

⁵ Don Ante Adžija (1880.-1944.) dio svog svećeničkog života pripadao je redovničkoj zajednici franjevaca sinjske Provincije Presvetoga Otkupitelja. U 44. godini života prešao je u redove biskupijskih svećenika Zadarske nadbiskupije. Od 1923. do svoje tragične i mučeničke smrti 1944. bio je župnik podvelebitske župe Starigrad-Paklenica. 1. travnja navedene godine uhitili su ga obrovački četnici u župnom domu u Starigradu. Na leđa su mu natovarili veliki teret municije i uputili se prema Obrovcu, te ga okrutno zlostavljali i mučili. Dva dana poslije ustrijeljen je na nekoj livadi. Nakon 15 godina njegovi posmrtni ostatci prebačeni su na mjesno

Sl. 1. Tloris crkve sv. Petra u Starigradu i istraživanih sondi godine 1999. (J. Vučić)

groblje u Starigradu (više o životu i stradanju don A. Adžije vidi, R. ŠUTRIN, 1995, 15-18, osobito izjava don Tomislava Baričevića, višegodišnjeg župnika Starigrada).

Sl. 2. Početak istraživanja kod crkve sv. Petra u Starigradu-Paklenici 1999.

Crkva sv. Petra i groblje oko nje u svojim su radovima doticali A. Škobalj, Š. Bešlagić, R. Jurić i povremeno još neki autori.⁶ Poznato mi je da se grobljem oko crkve bavio i kolega V. Sokol.

Obilazeći područje Starigrada prije nekoliko godina, zapazili smo pukotinu na spoju zvonika i crkve i nad vratima na pročelju. O tome smo odmah obavijestili mjerodavne u Općini Starigrad i Upravi za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zadru.

Ubrzo su Općina Starigrad i Arheološki muzej pokrenuli akciju za potporu arheološkim istraživanjima i konzervaciji crkve. Zasad su se samo pronašla financijska sredstva za iskopavanja.⁷ Odmah se pristupilo izradi geodetske podloge crkve i groblja oko nje i izradi arhitektonskog snimka same crkve, te potom revizijskim i pokusnim istraživanjima.

Od 22. rujna do 27. studenoga 1999. provedena je I. faza istraživanja.⁸

Iskopavanja su se izvodila u dijelu crkve (od svetišta do malih vrata u južnom zidu crkve), uz sjeverni i južni zid crkve, zatim oko apside. Otvorili smo i istražili 5 sonde (vidi priloženi crtež).

Najznačajniji rezultati ove faze istraživanja crkve su sljedeći: utvrdili smo postojanje srednjovjekovne i kasnosrednjovjekovne crkve, kojima je dograđen zvonik, a kasnije i kontrafori na sjevernom i južnom zidu crkve. Zasad nismo mogli potvrditi predromaničku fazu crkve, za koju se zalagao don Ante Adžija. Međutim, ta se mogućnost ne isključuje.⁹

⁶ A. ŠKOBALJ, 1970, 373-375; B. GUŠIĆ, 1969, 476; Š. BEŠLAGIĆ, 1971; R. JURIĆ, 1995, 246, T. 5.

⁷ Financijsku potporu pružila je Općina Starigrad i dobrotvori iz Zagreba.

⁸ U istraživanjima su sudjelovali Franjo Nedved, viši fotograf Arheološkoga muzeja, Jakov Vučić, Mate Radović, Ante Žderić, Eduard Alfirević, Martina Marčec i Damir Martinović, studenti arheologije Filozofskoga fakulteta u Zadru. Stručnu potporu pružio je i dr. Pavuša Vežić, docent Filozofskog fakulteta u Zadru, dok je istraživanja vodio pisac ovih redaka. Istraživanja su se nastavila 2001., 2002. i 2003., najvećim dijelom potporom Ministarstva kulture RH, ali i potporom hotela "Alan" i "Rajna" u Starigradu-Paklenici, kojima i ovom prigodom izražavam zahvalnost.

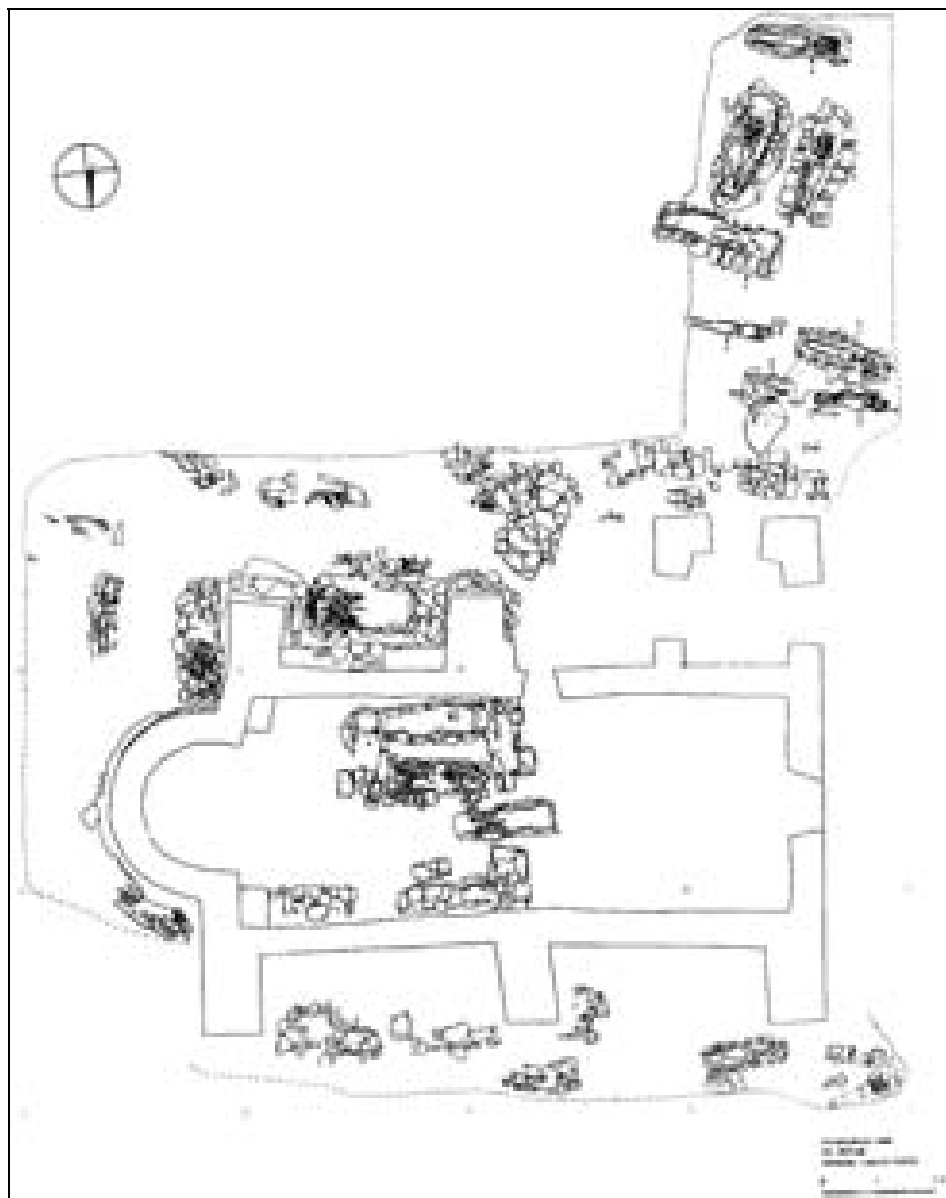
⁹ R. JURIĆ, 1994, 246, istaknuo sam da crkva sv. Petra u svom nastanku ima barem dvije graditeljske faze, od kojih bi prva pripadala predromanici, znači ranom srednjem vijeku, a druga kasnom srednjem vijeku (naravno to bilo prije istraživanja). Usp. V. DELONGA, 1996, 250, bilj. 90, tab. LXXXI, 227, iznosi sumnju o podrijetlu arhitrava oltarne pregrade, koji se nalazi u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, s naznakom da potječe iz predromaničke crkve sv. Mihovila u Pridrazi. Iznosi, međutim, mogućnost da, navedeni ulomak pripada predromaničkoj crkvi sv. Petra u Starigradu. Postoje indicije, navodi dalje V. Delonga, da je 1941. (vidi S. GUNJAČA, 1991, 455-456) taj ulomak iz Starigrada dospio u Muzej hrvatskih starina u Knin. Poradi manjkavih podataka u Muzeju se ne mogu, na žalost, identificirati eventualni ulomci iz Starigrada. Ulomak arhitravne grede s natpisom V. Delonga datira u 9. st. (dio dedikacijske formule koji se odnosi na gradnju crkve), B. GUŠIĆ, 1969, 476, ne isključuje

Sl. 3. Istraživanja okoliša crkve sv. Petra u Starigradu-Paklenici 1999.

mogućnost da je crkva sv. Petra ispred Velike Paklenice s prastarim grobljem i ostacima pleterne ornamentike bila zadužbina Mogorovića.

Budućim istraživanjima vjerojatno ćemo ustanoviti i predromaničku fazu crkve.

Sl. 4. Tloris istraženih grobova u crkvi sv. Petra i oko nje u Starigradu-Paklenici (J. Vučić)

Dimenzije današnje crkve s apsidom su: dužina 13 m, širina 5,5 m. Dimenzije ranije srednjovjekovne crkve utvrđene istraživanjima 1999. iznose: dužina 8 m, širina 5 m.

U otvorenim sondama evidentirano je 79 grobova, od čega je ovim iskopavanjima u cijelosti istraženo 49.

Pokojnik ili nekoliko njih bili su izravno položeni u zemlju, u drvene lijesove ili u grobove s grobnom arhitekturom, koji su bili pokriveni tankim ili debljim monolitnim pločama. Istraženo je i nekoliko zidanih grobova, u kojima je bilo položeno više pokojnika.

U iskupu sjeverno od crkve i u sondama južno i jugozapadno i zapadno zastupljeni su grobovi u jednom sloju, dok se uz apsidu, u crkvi, a još više uz južni zid, javljaju u dva sloja, i tu su, kao i u crkvi, najgušće zastupljeni.

U I. istraživačkoj kampanji pronađeno je više od 200 raznovrsnih predmeta koji se mogu smjestiti u vremenski raspon od 13. do 19. st. Najviše je to nakit, novac i krunice. Naušnice i prstenje javljaju se u više inačica.

Kvalitetom materijala i izrade izdvaja se 10 trojagodnih naušnica različitih tipova. Pronađene su u šest grobova. Od naušnica se još javljaju karičice i jedna naušnica s tri koljenca.

Srebrni kasnosrednjovjekovni novci pronađeni su izvan grobova i u grobovima, a u dva slučaja kao obol u ustima.

Pronašlo se je i nekoliko aplika za dijamant (na lubanji jednog pokojnika naglašeno je vidljiv zeleni trag od dijamanta) i više prstena. Primjerice, u grobu 40 pronađeno je devet prstenova. Od prstena s krunom izdvajaju se dva primjerka. Jednomu je kruna ukrašena četverolistom, a drugi ima šesterokraku krunu s umetkom od staklene paste.

Svi navedeni prilozi datiraju se od 13. do sredine 15. st.¹⁰

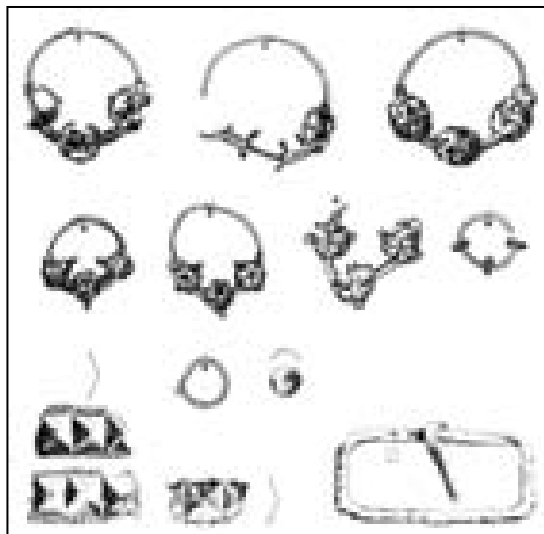
Osteološka građa u cijelosti je sakupljena i analizirat će se u sljedećem razdoblju. Izrađen je i prijedlog znanstvenoistraživačkog projekta "Antropološka analiza arheološke populacije s nalazišta Starigrad" (Sv. Petar kraj Zadra, koji će voditi antropolog dr. Mario Šlaus iz Zagreba.)

Ovim istraživanjima zahvaćeno je mnogo manje od trećine prostora koji valja iskopati. Posebice su nam zanimljivi grobovi pod velikim monolitnim pločama od kojih su neke i ukrašene, ali valja završiti i istraživanja u preostalom dijelu crkve sv. Petra, te u njezinu okolišu.¹¹

¹⁰ Usp. R. JURIĆ, 2001, 87-90; R. JURIĆ, 2002, 310, sl. 16.

¹¹ Istraživanja su, kao što smo rekli, nastavljena i sljedećih godina (2001.-2003.). Istraženo je 155 grobova s iznimno vrijednom arheološkom građom (R. JURIĆ, 2001a, 125-126).

Sl. 5. Starigrad – Sv. Petar. (I. Čondić)

Literatura

- M. ABRAMIĆ – A. COLNAGO, Untersuchungen in Norddalmatien, *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Instituts*, 12, Wien, 1909, 13-113.
- Š. BEŠLAGIĆ, Stećci i neki njima slični nadgrobnici u okolici Zadra, *Radovi Instituta JAZU*, 21, Zadar, 1971.
- V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split, 1996.
- S. FORENBACHER – P. VRANJICAN, Vaganačka pećina, *Opuscula Archaeologica*, 10, Zagreb, 1985.
- R. JURIĆ, Srednjovjekovni spomenici u velebitskom Podgorju, *Paklenički zbornik*, 1, Starigrad-Paklenica, 1944.
- R. JURIĆ, Crkva sv. Petra u Starigradu kod Zadra, *Obavijesti HAD*, 1, Zagreb, 2001, 87-90.
- R. JURIĆ, Starigrad – Sv. Petar, *Obavijesti HAD*, 3, Zagreb, 2001a, 125-126.
- R. JURIĆ, Novija istraživanja srednjovjekovnih groblja na zadarskom području, *Histria Antiqua*, 8, Pula, 2002.
- R. JURIĆ, Arheološka baština Starigrada, *II. simpozij etnologa konzervatora Hrvatske i Slovenije*, Starigrad-Paklenica 2001., Zagreb, 2003, 153-165.
- S. GUNJAČA, *Izbor iz djela*, Split, 1991.
- B. GUŠIĆ, Prilog etnogenezi nekih starohrvatskih rodova, *Povijest grada Nina*, Zadar, 1969.
- A. ŠKOBALJ, *Obredne gomile*, Sveti Križ na Čiovu, 1970.
- R. ŠUTRIN, *Dvanaestorici naše umorene braće*, Zadar, 1995.

THE CHURCH OF ST. PETER IN STARIGRAD – PAKLENICA

Summary

The author reports on the results of an investigation which was made during 1999 inside and around the church of St. Peter in Starigrad-Paklenica near Zadar (the first phase of investigation).

In the investigation were established two phases of church construction: the middle and then late middle ages. Until now it has not been possible to confirm a pre-Romanic phase for which Don Ante Adžija, who was a priest in Starigrad, supported. This possibility has not been excluded.

In the open digs 79 graves were noted amongst which 49 were completely investigated. The deceased (sometimes multiple) were placed into a hole in the soil or in wooden coffins or into graves with specific grave architecture and covered by thin or thick monolithic stone tablets.

During the first investigation more than 200 different objects were found, which could be from the 13th to 19th century. The majority of these objects were jewels, money and rosaries but more often earrings and rings. Ten of them are outstanding due to quality of the material of which they are made and because of the craftsmanship involved. Amongst them are earrings known as *karačice*.

Late middle aged silver money was found in and outside the graves and in two cases the money was placed in the mouth of deceased.

There were also found some applicators for diadems. All this jewellery is from the period between 13th and 15th century.

Osteological material has been collected and has to be analysed.

DIE KIRCHE DES HL. PETER IN STARIGRAD-PAKLENICA

Zusammenfassung

Der Autor berichtet über die Resultate der Erforschung in der Kirche des hl. Peter und ihrer Umgebung in Starigrad-Paklenica bei Zadar. Bestimmt wurde in dem Artikel das Vorhandensein der mittelalterlichen und spätmittelalterlichen Phase von dieser Kirche. Die Voraussetzung des einstigen Pfarrers, Don Ante Adžija's, über die vorromanische Phase dieser Kirche, konnte man bis heute nicht bestätigen, aber diese Möglichkeit soll nicht ausgeschlossen werden.

In offenen Sonden wurden 79 Personen evident, wovon 49 Gräber untersucht wurden. Der Verstorbene, bzw. mehrere Verstorbene waren direkt in die Erde gelegt, in Holzsärgen oder in Gräbern mit Grabesarchitektur die mit dünnen oder dicken einheitlichen Steintafeln gedeckt waren.

In der ersten Untersuchungskampagne wurden mehr als 200 verschiedene Gegenstände entdeckt, die dem Zeitabschnitt vom 13. bis zum 20. Jahrhundert gehören können. Es handelt sich hauptsächlich um Schmuck, Münzen und Rosenkränze. Ohrgehänge und Ringe erschienen in mehreren Varianten. Es scheiden sich nach der Qualität und der Ausarbeitung besonders dreibeerenförmige Ohrgehänge verschiedener Art aus. Silberne spätmittelalterliche Münzen wurden außer der Gräber oder in den Gräbern gefunden, und in 2 Fällen als Beitrag im Mund.

Einige Applizierungen für das Diadem wurden auch gefunden. Alle diese angegebenen Schmuckgegenstände werden auf 13. bis Mitte des 15. Jahrhunderts datiert.

Dieses archäologische Material ist komplett gesammelt und seine weitere Analyse ist zu erwarten.